

АНАЛІЗ ГАНДИКАПНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ «Я ЗУСТРІВ ІНВАЛІДА»

У статті розкрито особливості впровадження та аналіз основних тенденцій використання проективної методики «Я зустрів інваліда», що дає можливість визначити прояви гандикапних рис особистості.

Ключові слова: гандикапізм, малюнок, проективна методика.

Назаревич В. В. Анализ гандикапных проявлений личности с помощью проективной методики «Я встретил инвалида». В статье раскрыты особенности внедрения и анализ основных тенденций при использовании проективной методики «Я встретил инвалида», что дает возможность определить проявления гандикапных черт личности.

Ключевые слова: гандикапизм, рисунок, проективная методика.

Nazarevich V. V. The Analysis of Personal Handicap Manifestations of Personality Using Projective Technique «I met a disabled person». In the article author reveals the features of the introduction and analysis of main tendencies using of projective technique «I met a disabled person» that can define personality traits of handicap manifestations.

Key words: handicapism, drawing, projective technique.

Постановка наукової проблеми та її значення. Особливості роботи із клієнтами, в яких наявна ціла система психологічних гандикапних проявів, потребує інсайт-орієнтованих методів, які б забезпечували системний аналіз сили та частоти гандикапних рис. Так, з метою усвідомлення власного розуміння і як форма профілактичної роботи можливо впровадження малюнкових технік діагностики. У контексті розвитку проективного підходу до психодіагностики та психологічної практики малюнкові методики виступають важливими складовими методичного та психоаналізу глибинних тенденцій, що забезпечують цілісне пізнання психіки в їх свідомих та несвідомих проявах, що відносно людини із психофізіологічними особливостями виступає як ефективна передумова зміни деструктивних соціальних установок. На розв'язання таких діагностичних завдань і зорієнтована проективна техніка аналізу тематичних малюнків «Я зустрів інваліда». Внутрішній діалог автора в процесі підбору деталей та просторового оформлення, самої графілізації зустрічі з інвалідом та підсвідомий

процес аналізу дозволяє відкрите свідоме сприйняття цієї категорії людей і свій психологічний простір. Рефлексія та аналіз малюнкової продукції із урахуванням основних інтерпретацій символів та ознак у проективному малюванні дасть змогу отримати експериментальний та підтверджувальний матеріал гандикапних рис особистості.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Аналіз гандикапних явищ та їх соціальна філософія, філогенетичні й онтогенетичні корені гандикапізму та гандикапності представлені в працях професора О. О. Ставицького [3]. Аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів гандикапних реакцій, характеристика інтолерантності як основного прояву гандикапності представлена в монографії «Психологія гандикапізму», що і є теоретичною та методологічною основою аналізу гандикапних проявів у проективній техніці «Я зустрів інваліда». Останні дослідження, що підтверджують ефективність застосування проективного малювання, дали розуміння цілісної методики комплексу тематичних малюнків, розробленого в рамках активного соціально-психологічного навчання доктором психологічних наук, професором, Т. С. Яценко [4]. Проективний підхід до діагностики гандикапних проявів особистості був розроблений Л. Ф. Бурлачуком [2]. Історичний ракурс використання проективного підходу в діагностиці соціальних тенденцій та соціальних установок був розкритий в роботах таких вчених як Р. Шутейн, Ф. Гудинаф, Д. Харріс, Дж. Халперн, Д. Кенні, Дж. Брунер, Дж. Екснер, С. Деллінгер, П. Тюрін, К. Кох, Д. Бук, Т. Абель, Ф. Гудинаф, М. Люшер і Д. Фюшер. Аналіз результатів дослідження символічних уявлень психіки представляють такі вчені як: К. Г. Юнг, Х. Льюїнер, З. Фрейд, С. Гроф, А. Біне, Т. Шибутані, Ж. Піаже, Т. С. Яценко, Я. Л. Обухов. Основні проєкції, як захисні механізми були представлені в аналітичних дослідженнях Д. Холмса. Опис процесу проєкції в ситуації зі стимулами, які допускають їх різну інтерпретацію, належить відомому американському психологу Г. Мюррею. Тип психологічних проективних методик та поняття проєкції у психологічній діагностиці було запропоновано Л. Франком, якій і слугував теоретико-методологічною основою для реалізації експериментального аналізу вивчення гандикапних проявів через малюнкову проєкцію.

Мета статті – розкриття діагностичних закономірностей та зони внутрішнього прийняття людини із психофізіологічними особливос-

тями, що визначає частину діагностичного комплексу гандикапних рис особистості.

Основними завданнями цієї статті є:

1. Визначення й актуалізація тенденцій, соціальних установок сприйняття людини із психофізіологічними особливостями, що відображається.

2. Формування симптомокомплексу в графілізації гандикапних рис у малюнку «Я зустрів інваліда».

3. Аналіз експресивних ознак гандикапності, що проявляються в малюнку на задану тему, в нашому випадку, тема зустрічі інваліда.

Методи та методики. Ціль проективної методики «Я зустрів інваліда» полягає в тому, що несвідомий зміст стає доступним і більш зручним для розуміння психолога у процесі корекційної роботи гандикапних проявів. Терапевтичний ефект, що опосередковано здійснює ця методика, запобігає небезпечному роздвоєнню несвідомих і свідомих психічних проявів у співвідношенні до осіб із психофізіологічними особливостями, що власне і виступає профілактичною роботою у запобіганні гандикапних явищ.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Обґрунтування основного матеріалу статті варто розпочати із аргументації використання проективного малювання як діагностичного методу щодо аналізу гандикапних проявів до осіб із психофізіологічними особливостями. Специфіка проективних методик полягає в тому, що у них використовують невизначені або слабоструктуровані стимули, що створюють найбільш оптимальні умови для прояву внутрішнього світу людини. Так, в методиці таким малоструктурованим символом є саме тематичне завдання малюнка. Учаснику експеримента не пояснювалося хто, де, як і якого інваліда зустрів, всі ці ознаки проявляються у малюнку людини, власне, як проекція. Такий стимул у проективній техніці, визначає щось неоднозначне, невідоме у ставленні до інвалідів. Індивід робить його відомим, шляхом активного співвіднесення з наявним унікальним особистісним досвідом взаємодії з предметами і явищами дійсності, досвідом розуміння як власних вчинків, так і дій інших людей, що презентуються в просторі малюнку.

Вивчення несвідомих психічних проявів гандикапізму за допомогою проективної техніки «Я зустрів інваліда», реалізується за двома типами проекції – структурною і тематичною. Перший тип проекції

пов'язаний з об'єктивізацією неусвідомлюваних установок – елементарних програм організації блокувань обмежень поведінки щодо цієї категорії осіб, що впливають на готовність до сприйняття явища інвалідності у певному ракурсі взаємовідносин.

О. О. Ставицький вказує на стійкі явища інтолерантності, що проявляються у вербальній, пасивній агресії, фрустрації, ізолюванні [3]. Тематична проекція в методиці «Я зустрів інваліда» пов'язана з приписуванням усвідомлюваних обмежень власним рисам, що в першоснові проявляються у процесі опосередкованої взаємодії з інвалідом через малюнок. Отже, малюнок виступає первинним джерелом взаємодії, хоча і дещо віртуальною.

На відміну від об'єктних чи свідомих уявлень про інвалідність, усі графічні зображення проявів гандикапності є символічними. Сюжет малюнків та характер взаємодій вказує на ті значущі прояви гандикапності, котрі не були усвідомлені у процесі життєдіяльності. А. Анастасі розглядає проектні методики як найбільш ефективні процедури для виявлення прихованих, завуальованих або неусвідомлюваних сторін особистості, що є особливо цінним під час вивчення прихованих гандикапних проявів [1]. Англійський психолог П. Клайн вказує, що завдання, яке вирішується при створенні проективної методики, має містити стимул, релевантний того аспекту особистості, який бажають досліджувати. Так, у нашому випадку це сам факт зустрічі інваліда [2].

Для позначення певного типу психологічних методик поняття проекції вперше використовується Л. Франком у 1939 році [2]. Ним висувається 3 основні принципи, що лежать в основі проективного дослідження особистості:

1. Направленість на унікальне в структурі або організації особистості. На відміну від традиційних психометричних процедур особистість розглядається як система взаємопов'язаних процесів, а не перелік (набір) здібностей або рис.

2. Особистість у проективному підході вивчається як відносно стійка система динамічних процесів, організованих на основі потреб, емоцій та індивідуального досвіду.

3. Ця система основних динамічних процесів постійно активно діє протягом життя індивіда, «формує, направляючи, спотворюючи, змінюючи і переструктуруючи кожен ситуацію у систему внутрішнього світу індивіда». Кожна нова дія, емоційний прояв

індивіда, сутність його сприйняття, почуття, висловлювання, рухові акти несуть на собі відбиток особистості. Третє і основне теоретичне положення зазвичай називають «проективною гіпотезою».

Визначаючи специфіку проективного підходу, Л. Франк пише про те, що це прийом дослідження особистості, за допомогою якого обстежуваного поміщають у ситуацію, реакцію на яку він здійснює залежно від значення для нього цієї ситуації, його думок і почуттів. Також підкреслюється те, що стимули, які використовуються в проективних методиках, не є чітко однозначними, а допускають різну інтерпретацію. Стимул набуває сенсу не просто в силу його об'єктивного змісту, а насамперед у зв'язку з особистісним значенням, що надається йому обстежуваним [2].

Л. Франк не розглядає проективні методики як заміну вже відомим психометричним. Призначення цих методик – дослідження «ідіоматичної» внутрішньої сфери, яка може бути розглянута як спосіб організації життєвого досвіду. Проективні методики вдало доповнюють існуючі, дозволяючи заглянути в те, що найбільш глибоко приховане, що вислизає при використанні традиційних прийомів дослідження.

Спільними для всіх проективних методик є такі ознаки:

1. Невизначеність, неоднозначність стимулів, що використовуються.
2. Відсутність обмежень у виборі відповіді.
3. Відсутність оцінки відповідей випробовуваних як «правильних» і «помилкових».

Л. Франк першим розробив класифікацію проективних методик. Ця класифікація, незважаючи на велику кількість інших, із запропонованими пізніше змінами і доповненнями є сьогодні найбільш повною характеристикою проективної техніки [2].

Відповідно, не можна вказувати на наявність гандикапних ознак та з повною вірогідністю визначити на окремо взятому конкретному прикладі стійкі гандикапні тенденції. Неможливо з упевненістю сказати, що цей малюнок означає без додаткового інтерв'ю після малювання. Можливість розуміння може забезпечити лише порівняльне вивчення великої кількості таких малюнків та аналіз інтерв'ю. Так, упродовж 2009–2012 років було проведено методичку більш, ніж серед 1500 осіб різних за віком, статтю, соціальним статусом. Важливо зазначити першу тенденцію, яку ми отримали, – 96 % респондентів

віком до 20 років не зобразили на малюнку себе, що може вказувати на певний острах та ухилення від взаємодії, ігнорування, небажання спілкуватися з інвалідами; група респондентів від 20 до 40 років зобразили себе на малюнку (11 % опитаних), що вказує на психологічну готовність до взаємодії із особами з психофізіологічними обмеженнями, можливість поділу спільного простору та реалізації спільної діяльності (рис. 1).

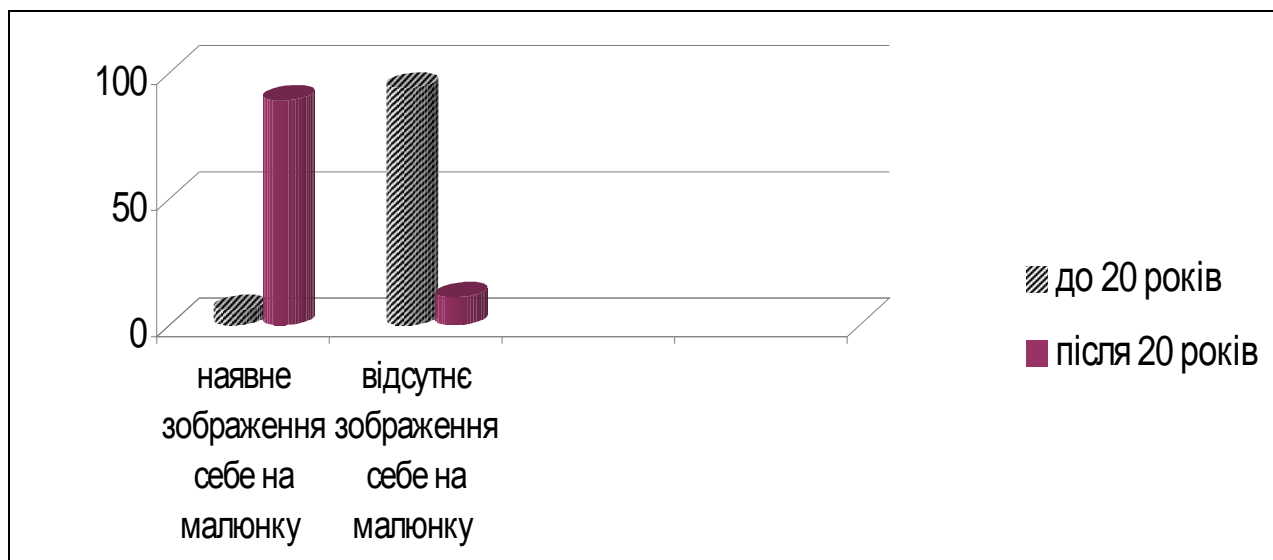

Рис. 1. Характеристика зображення себе за методикою «Я зустрів інваліда»

Отримані дані чітко показують тенденцію, що психологічна зрілість впливає на рівень гандикапних тенденцій, а тому саме проведення корекційної роботи в ранньому юнацькому віці забезпечить більш стійкий ефект формування толерантності та буде виступати профілактикою таких негативних соціальних явищ, як дискримінація інвалідів, їх депривації від соціальних процесів.

Спираючись на класифікацію проєктивних методик (за Г. Ріду), за якою малюнки поділяються на такі категорії як: емоційний малюнок (імпресіоністський, експресивний); гаптичний; ритмічний; структурний; органічний; перераховувальний; декоративний; імажинарний (містить персонажі, сюжет, запозичені з книги або власної фантазії) [2]. Так, на малюнках осіб, які брали участь у дослідженні, можна спостерігати такі характеристики малюнків: найбільш поширеним сюжетом представлена зустріч з інвалідом на вулиці, де є дерева, дорога, що характерно для органічного малюнку. Такі органічні малюнки траплялися у 14 % респондентів, з якими проводилася методика. Емоційних малюнків, у яких відбувалася передача атмосфери, стихії, природного пейзажу було лише 2 %. Почуттєво-виразних ма-

люнків практично не спостерігалось. Гаптичні малюнки із зображенням хворобливих відчуттів, що виражалися у негативних емоціях людей, домінували в малюнках у більшості учасників експерименту (67 %), а це вказує на стійкий соціальний стереотип, на постійні страждання та негативний емоційний фон людей із особливими потребами. Декоративних малюнків із зображенням стилізованих квітів, орнаментів, візерунків не спостерігалось, що, власне, обумовлено тематичним навантаженням малюнку. Імажинарних малюнків, що містять сюжети або персонажів, запозичені з художніх творів або власних фантазій, виявлено не було. Ритмічний малюнок відображає сюжет, де інваліду допомагають везти возик, а це переважно вказує на операційну складову частину стосунків із людиною з психофізіологічними потребами. Отримані дані вказують на певну символічну форму трансляції несвідомого ставлення до інвалідів.

Інтерпретація малюнку проводиться за діагностичними шкалами, які, власне, дають можливість деталізувати наявність гандикапної направленості особистості. Так, сума балів за наявності ознак, що вказані на шкалах, дають можливість і сформулювати рівень гандикапної направленості.

1. Шкала «Дійові особи на малюнку» визначає зображені образи людей чи символів. Так, часто зображують людину із особливими потребами та інших людей, які її оточують. Можливі випадки, коли на малюнку додатково зображено випадкових пересічних людей, себе з кимось із знайомих. Так, результати подаються за такими показниками та визначаються балами:

1 бал – на малюнку зображено саму людину з особливими потребами;

2 бали – на малюнку зображена значна кількість людей (3 і більше);

3 бали – на малюнку зображено дві людини: образ людини із особливими потребами і людину, яка малює малюнок.

2. Шкала «Дії на малюнку» характеризує діяльність людей, зображених на малюнку:

1 бал – кожна зображена людина автономно займається своєю справою;

2 бали – проявляються прямі або опосередковані ознаки допомоги людині з особливими потребами;

3 бали – спільна активна діяльність із людиною з особливими потребами.

3. Шкала «Додаткові елементи підтримки» аналізує додаткові деталі на малюнку, предмети, які потрібні для взаємодії з людиною із особливими потребами. Наприклад, це можуть бути будь-які предмети, які розташовані між двома об'єктами взаємодії:

1 бал – на малюнку представлено більше одного об'єкта між людиною із особливими потребами та людиною, яка її зустріла;

2 бали – на малюнку представлено один об'єкт чи предмет між людиною із особливими потребами та людиною, яка її зустріла, що використовується як додатковий елемент комунікативної чи емоційної підтримки;

3 бали – на малюнку між суб'єктами взаємодії додаткових елементів підтримки не виявлено.

4. Шкала «Просторової спільності» визначає просторову єдність об'єктів на малюнку. Тобто визначається проміжок між об'єктами взаємодії, що вказує на внутрішню психологічну дистанцію між об'єктами спілкування:

1 бал – об'єкти розміщені на різних сторонах малюнка;

2 бали – об'єкти розміщені на відстані приблизно 7–10 см один від одного;

3 бали – об'єкти розміщені близько один від одного (до 6 см).

5. Шкала «Спільної направленості» визначає процес взаємодії, що відображається у позах, спрямованості обличчя, рук та ніг на об'єкт спілкування, що дає можливість визначити потенційну направленість респондента на комунікативну взаємодію із людиною з особливими потребами:

1 бал – обличчя, руки і ноги на малюнку повернуті в протилежну сторону від зображення людини із особливими потребами;

2 бали – один із елементів (обличчя, руки, ноги) зображено повернутими в сторону людини, яка зустріла особу із особливими потребами;

3 бали – два або три елементи (обличчя, руки, ноги) зображені повернутими в сторону людини, яка зустріла особу із особливими потребами.

6. Шкала «Розміру фігур» визначає та порівнює розмір зображення об'єктів на малюнку:

1 бал – зображення значно більшого або меншого розміру, приблизно на третину від зображення респондента;

2 бали – зображення більше або менше, але не на третину зображення;

3 бали – зображення приблизно однакові за розміром.

Якщо респондент зображує себе більшого розміру, це вказує на домінуючу позицію (окрім зображення дітей), якщо позиція респондента забарвлена страхом, то зображення респондента буде меншого розміру порівняно із зображенням людини із особливими потребами. Повноцінні та рівноправні позиції відображаються в приблизно однакових розмірах фігур. Якщо людина з особливими потребами зображується в інвалідному візочку, то оцінюється реальний зріст людини, якщо вона стояла на ногах.

7. Шкала «Оточуючого простору» визначає середовище, в якому відбувається зустріч:

1 бал – на малюнку зображена зустріч на вулиці,

2 бали – на малюнку зображена зустріч у соціальній установі, перебування в одному приміщенні (школа, кінотеатр, магазин, ВНЗ, лікарня, клуб, гурток, кафе);

3 бали – на малюнку зображена ситуація, коли зустріч відбувається в родинній, домашній обстановці.

Зображення випадкової зустрічі людини з особливими потребами може свідчити про психологічну неготовність до тісного комунікативного та психологічного контакту; перебування в одному приміщенні (школа, кінотеатр, магазин, ВНЗ) вказує на певне соціальне прийняття та готовність до дружніх й достатньо глибоких відносин; зображення на малюнку зустрічі в домашній обстановці вказує на готовність та повне прийняття людини з психофізіологічними особливостями.

8. Шкала «Природний ресурс». Зображення на малюнку будь-якого природного ресурсу (дерев, трав, кущів, струмків, гір, сонця, моря тощо) вказує на додаткову потребу в підтримці у процесі спілкування із людиною з особливими потребами.

1 бал – наявність на малюнку трьох і більше природних елементів;

2 бали – наявність одного-двох природних елементів;

3 бали – наявний один природний елемент або вони повністю відсутні.

Отже, визначені шкали дають можливість провести аналіз рівня гандикапної направленості за методикою «Я зустрів інваліда».

Високий рівень гандикапної направленості (7–9 балів) вказує на наявність психологічного дискомфорту та сильних емоційних реакцій, пов'язаних із взаємодією з людьми із психофізіологічними особливостями. Цей результат вказує на високий рівень емоційної напруги та значну гандикапну направленість особистості.

Середній рівень гандикапної направленості (10–17 балів) вказує на певну психологічну напругу, пов'язану з потребою взаємодії з людиною із психофізіологічними особливостями. Рівень тривоги та занепокоєння, пов'язаних із такою формою контакту, людина може контролювати та поступово змінювати.

Низький рівень гандикапної направленості (18–24 балів) вказує на спокійну та адаптовану взаємодію, коли респондент не звертає уваги на наявність психофізіологічних особливостей та сприймає їх як факторологічну характеристику, при цьому не реагуючи на наявність особливостей.

У протоколі фіксуються показники за шкалами, приймаються й загальні показники аналізу малюнків щодо інтерпретації ознак в проективному малюванні за Л. Лебедевою. Так, під час опису людини важливо враховувати базові інтерпретаційні ознаки зображення людини. За основу аналізу символів рекомендовано тест «Рисунок людини» за К. Махвером.

Висновки. Використання методики «Я зустрів інваліда», відображає внутрішні тенденції людини, неусвідомлені гандикапні прояви та є основною складовою процесу психодіагностики і психокорекції, деструктивних уявлень про людей з особливими потребами. Реалізація цієї діагностичної процедури набуває характеру симультивності, оскільки адекватна психодіагностика, що здійснюється разом з автором малюнку, має, таким чином, психокорекційний ефект, тому що прийняття віртуального намальованого виступає передумовою ефективного прийняття можливої взаємодії з інвалідом у реальному житті.

Список використаної літератури

1. Анастази А. Психологическое тестирование / А. Анастази, С. Урбина. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.
2. Бурлачук Л. Ф. Введение в проективную психологию / Л. Ф. Бурлачук. – Киев : Ника-Центр, Вист-С, 1997. – 128 с.
3. Ставицький О. О. Психология гандикапізму : монографія / О. О. Ставицький. – Рівне : ПринтХауз, 2011. – 376 с.
4. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навч. посіб. / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 263 с.